

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "HAPPINESS" VA "BAXT" KONSEPTLARINING FREYM-SEMANTIK TAHLILI

A.A.Haydarov¹, D.O'.Abduraxmonova²

1. Buxoro davlat universiteti Ingliz tilshunosligi kafedrası professori

2. Buxoro davlat universiteti II bosqich magistr

Mas'ul muallif: Haydarov Anvar Askarovich, Buxoro davlat universiteti Ingliz tilshunosligi kafedrası professori.

e-mail: a.a.haydarov@buxdu.uz

Received: 17 Oktabr 2026

Accepted: 22 Oktabr 2026

Published: 27 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Haydarov, A. A. INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA "HAPPINESS" VA "BAXT" KONSEPTLARINING FREYM-SEMANTIK TAHLILI / A. A. Haydarov, D. O. Abduraxmonova // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 10, № 2. — B. 400–402.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi "happiness" hamda "baxt" mental-emotsional konseptlarining kognitiv tuzilishi freym-semantik yondashuv asosida o'rganiladi. Ish davomida har ikki madaniyatda mazkur konseptlarning shakllanishida ishtirok etuvchi kognitiv slotlar (Experiencer/Subyekt, Stimulus/Manba, State/Holat, Degree/Daraja) belgilandi va ularning milliy-madaniy o'ziga xosliklari atroflicha tahlil qilindi. Tahlilning empirik bazasini leksikografik manbalar hamda J.Londonning "Martin Eden" va A.Qodiriyning "O'tgan kunlar" asarlaridan olingan lingvistik va frazeologik birliklar tashkil etadi.

Kalit so'zlar: freym-semantika, konseptualizatsiya, slot, "happiness", "baxt", lingvokulturoloji, emotsional mentalitet.

ФРЕЙМОВО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТОВ «HAPPINESS» И «BAXT» В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Аннотация. В данной статье на основе фреймово-семантического подхода изучается когнитивная структура ментально-эмоциональных концептов «happiness» и «baxt» в английском и узбекском языках. В ходе работы были выделены когнитивные слоты, участвующие в формировании данных концептов в обеих культурах (Субъект/Experiencer, Источник/Stimulus, Состояние/State, Степень/Degree), и подробно проанализированы их национально-культурные особенности. Эмпирическую базу исследования составляют лексикографические источники, а также лингвистические и фразеологические единицы, отобранные из романов Дж.Лондона «Мартин Иден» и А.Кадыри «Минувшие дни».

Ключевые слова: фреймовая семантика, концептуализация, слот, «happiness», «baxt», лингвокультурология, эмоциональный менталитет.

FRAME-SEMANTIC ANALYSIS OF THE CONCEPTS "HAPPINESS" AND "BAXT" IN ENGLISH AND UZBEK LINGUOCULTURES

Abstract. This article investigates the cognitive structure of the mental-emotional concepts "happiness" and "baxt" in English and Uzbek languages based on a frame-semantic approach. In the course of the study, cognitive slots participating in the formation of these concepts in both cultures (Experiencer, Stimulus, State, Degree) were identified, and their national-cultural characteristics were analyzed in detail. The empirical basis of the paper comprises lexicographical sources as well as linguistic and phraseological units selected from J.London's "Martin Eden" and A.Qodiriy's "O'tgan kunlar".

Keywords: frame semantics, conceptualization, slot, "happiness", "baxt", linguoculturology, emotional mentality.

Kirish. Bugungi kunda tilshunoslikda til birliklarini faqat grammatik va lug'aviy xususiyatlari asosida emas, balki ularning inson tafakkuri, milliy dunyoqarashi va madaniy qadriyatlari bilan o'zaro aloqadorligi nuqtayi nazaridan o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya yo'nalishlarida konseptlarni tahlil qilish orqali muayyan xalqning olam haqidagi tasavvurlari, hissiy kechinmalari va qadriyatlar tizimini aniqlash muhim ilmiy vazifalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan ingliz tilidagi "happiness" va o'zbek tilidagi "baxt" konseptlarini qiyosiy o'rganish til, tafakkur va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

"Baxt" inson hayotida muhim o'rin tutadigan, murakkab hissiy, ma'naviy va ijtimoiy mazmunga ega tushunchalardan biridir. U insonning hayotdan qoniqishi, ruhiy xotirjamligi, quvonchi, orzu-maqсадlariga erishishi va o'z hayotini mazmunli deb his etishi bilan bog'liq. Ingliz tilidagi "happiness" konsepti ham ijobiy hissiy holat, hayotiy qoniqish, farovonlik va shaxsiy mamnunlik kabi mazmunlarni ifodalaydi. Biroq ushbu ikki konseptning mazmuni faqat umumiy semantik belgilar bilan cheklanmaydi. Ularning qo'llanishida tarixiy tajriba, ijtimoiy muhit, milliy urf-odatlar va madaniy qadriyatlar bilan bog'liq o'ziga xosliklar ham namoyon bo'lishi mumkin.

Mazkur konseptlarni tadqiq etishda freym-semantik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Freym-semantika til birliklarining ma'nosini muayyan bilimlar tizimi, vaziyat va konseptual munosabatlar doirasida izohlashga imkon beradigan yondashuvdir. Ushbu yondashuvga ko'ra, konseptning mazmuni alohida semantik belgilar yig'indisidan iborat bo'lib qolmay, balki o'zaro bog'langan mazmuniy qismlar orqali shakllanadi. "Happiness" va "baxt" konseptlarini freym asosida tahlil qilishda hissiy kechinmalar, shaxsiy muvaffaqiyat, oilaviy munosabatlar, moddiy va ma'naviy farovonlik, ijtimoiy hamjihatlik hamda hayotiy maqsadlar bilan bog'liq mazmuniy komponentlarni aniqlash mumkin.

Ingliz va o'zbek tillaridagi mazkur konseptlarni qiyoslash ularning semantik tuzilishidagi umumiylik va farqlarni ochib berish bilan birga, har bir tilda baxt haqidagi tasavvurlar qanday lisoniy vositalar orqali ifodalanishini aniqlashga ham xizmat qiladi. Bunda so'zlarning lug'aviy ma'nosi bilan bir qatorda, ularning kontekstual qo'llanishi, frazeologik birliklar, maqollar va badiiy matnlardagi ifodalanish xususiyatlarini hisobga olish zarur. Chunki konseptning mazmuni ko'pincha bevosita ma'nodan tashqari, muayyan til jamoasiga xos assotsiatsiyalar va madaniy bilimlar orqali ham namoyon bo'ladi.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi ingliz va o'zbek tillarida "happiness" va "baxt" konseptlarining semantik tuzilishini zamonaviy kognitiv-lingvistik yondashuv asosida qiyosiy o'rganish, ularning freym komponentlarini aniqlash va milliy-madaniy xususiyatlarini yoritish zarurati bilan belgilanadi. Ushbu masalani o'rganish ikki til o'rtasidagi semantik muvofiqlik va tafovutlarni aniqlash, madaniyatlararo muloqotda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan mazmuniy farqlarni tushuntirish hamda tarjima jarayonida konseptual mazmunni to'g'ri yetkazish uchun muhim nazariy asos yaratadi.

Zamonaviy tilshunoslikda inson ongida bilim va tajribalarning saqlanishi hamda til birliklarida reallashtirilishi masalasi kognitiv tilshunoslik hamda lingvokulturolojining markaziy obyektiga aylandi. Inson emotsional va ma'naviy hayotida universal hamda milliy-madaniy xarakterga ega bo'lgan "baxt" konsepti turlicha lingvomadaniy muhitda o'zgacha kognitiv modellashtirishni talab etadi. Ingliz va o'zbek tillarida "happiness" va "baxt" tushunchalarining freym tuzilishini kognitiv-semantik tomondan qiyoslash orqali ikki xalqning mentaliteti, qadriyatlar tizimi hamda dunyoni idrok etish xususiyatlarini ilmiy asoslab berish alohida ahamiyat kasb etadi.

Mazkur ilmiy izlanishda kognitiv modellashtirish, freym-semantik tahlil hamda qiyosiy-chog'ishtirma metodlardan unumli foydalanildi. Emotsional konseptlarni modellashtirishda Charlz Fillmor, Jorj Lakoff hamda Zoltan Koveches tomonidan ilgari surilgan kognitiv-metaforik va freymiy tamoyillarga tayanildi. Tahlil jarayonida konseptual karkasning tarkibiy qismlari bo'lmish slotlar, ularning leksik-semantik to'ldiruvchilari hamda badiiy diskursdagi matniy ko'rinishlari atroflicha o'rganib chiqildi.

Ingliz tili va madaniyatida "happiness" konseptining kognitiv freymi asosan shaxsiy muvaffaqiyat va individual emotsional holatga yo'naltirilgan bo'lib, u quyidagi to'rtta asosiy kognitiv slot orqali shakllanadi:

EXPERIENCER (Hissiyot subyekti): Baxtni his qiluvchi va uning tashuvchisi hisoblangan shaxs – individual agentdir (individual self). Anglosakson madaniyatida baxt har bir insonning shaxsiy tanlovi va ichki tuyg'usi deb idrok etiladi.

STIMULUS (Turtki / Manba): Hissiyotni yuzaga keltiruvchi omil bo'lib, u shaxsiy mehnat, erishilgan natija hamda ijtimoiy yutuqlardir (achievement, personal success).

STATE (Holat): Muvaffaqiyat yoki ijobiy voqea ta'sirida subyektda namoyon bo'ladigan ichki ruhiy-emotsional holatdir.

DEGREE (Daraja): Emotsiyaning qanchalik kuchli va teranligini bildiruvchi daraja bo'lib, u ingliz tilida deep (chuqur) hamda pure (sof) kabi sifatlar orqali ifodalanadi.

Kognitiv mantiqiy tartibda muvaffaqiyat yoki voqea individual shaxsda chuqur va sof ichki ruhiy holatni paydo qiladi. Jek Londonning "Martin Iden" romani tahlili shuni ko'rsatadiki, bosh qahramon uchun baxt tushunchasi aynan shaxsiy ijodiy zafar hamda ijtimoiy e'tirof kabi slotlar orqali reallashtiriladi. Masalan, Martin o'z asarlari nashr etilib, orzu qilgan ijtimoiy mavqeyiga erishganida quyidagicha holatga tushadi: "He was on top of the world, intoxicated with the sheer thrill of creation and personal victory". Ushbu matniy misolda baxt metaforik jihatdan yuqori fizik fazo ("on top of the world") va shaxsiy muvaffaqiyat hissi orqali modellashtirilgan.

O'zbek milliy-madaniy kontekstida esa "baxt" konseptining kognitiv freymi ancha keng va jamoaviy (kollektiv) xarakterga ega. Mazkur freym quyidagi kognitiv qismlarni o'z ichiga oladi:

Yadro qismi (Core Meaning): Konseptning semantik markazida ichki qoniqish, ruhiy osoyishtalik va hayotdan memnunlik hissi turadi.

Ishtirokchilar (Participants / Roles): Subyekt doirasi faqat birgina shaxs bilan cheklanmaydi. Unda oila a'zolari (ota-ona, farzandlar), do'stlar hamda jamiyat vakillari bevosita ishtirok etadi.

Tuzilishi (Structure): O'z ichiga ijtimoiy munosabatlar, axloqiy qadriyatlar (qanoat, mehr, yaxshilik), taqdir hamda hayot sifatini (salomatlik, barqarorlik) oladi.

Tipik vaziyatlar (Scripts / Scenarios): Baxt ko'pincha maqsadga erishish, oila bag'rida bo'lish, xushxabar olish, orzular ro'yobi hamda atrofdagilarga yaxshilik qilish kabi ssenariylarda reallashtiriladi.

Faoliyat va jarayonlar: Baxt faqatgina statik holat emas, balki izlanadigan, erishiladigan, his qilinadigan va boshqalar bilan ulashiladigan dinamik jarayondir.

Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar" romanida baxt konsepti eng avvalo oilaviy totuvlik, mehr-oqibat va el-yurt tinchligi kabi kollektiv slotlar bilan aks ettiriladi. Bunga misol tariqasida Otabek va Kumushning baxtiyorlik holatini keltirish mumkin: "Otabek o'zini dunyodagi eng baxtiyor kishi deb hisoblar, chunki Kumushning kulgusi va ota-onasining duosi uning ko'ngliga cheksiz yorug'lik va osoyishtalik bag'ishlar edi". Ushbu misolda baxt tushunchasi ota-ona duosi hamda oilaviy xotirjamlik kabi ma'naviy omillar bilan bevosita bog'langan.

"Happiness" va "Baxt" konseptlarining qiyosiy-chog'ishtirma freym parametri

Freym parametrlari	"Happiness" (Ingliz tili)	"Baxt" (O'zbek tili)
Kognitiv yo'nalish	Individual (shaxsning o'ziga yo'naltirilgan)	Kollektiv (oilalar va jamiyatga yo'naltirilgan)
Asosiy manba (Stimulus)	Shaxsiy muvaffaqiyat, yutuqlar (achievement)	Oila xotirjamligi, qanoat, mehr-oqibat, tinchlik
Metaforik ifodasi	Yuqori fazo, parvoz ("on top of the world", "cloud nine")	Nur, osmon, ko'ngil yorishishi ("boshi osmonga yetmoq")
Linguokulturologik xususiyati	Shaxsiy erkinlik va pragmatizmga tayanadi	Ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarga tayanadi

Olingan freym-semantik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikki tilda ham konsept kognitiv jihatdan muayyan slotlar majmuasiga ega bo'lsa-da, ularning lingvokulturologik to'ldiruvchilari va mazmuni tubdan farqlanadi. Ingliz tilida "happiness" freymi asosan individual pragmatizm, shaxsiy muvaffaqiyat va ichki erkinlik omillariga tayanadi. O'zbek tilida "baxt" freymi markazida esa oilaviy hamjihatlik, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va jamiyat bilan uyg'unlikda yashash tamoyillari ustuvorlik qiladi. Ushbu ilmiy natijalar chog'ishtirma leksikografiya, kognitiv tilshunoslik hamda tarjima nazariyasi fanlarida amaliy va nazariy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o'zbek tillarida "happiness" va "baxt" konseptlarining freym-semantik tahlili ushbu tushunchalarning mazmuni faqat ijobiy hissiy holat bilan cheklanib qolmasligini, balki insonning hayotiy tajribasi, qadriyatlar, ijtimoiy munosabatlari va madaniy qarashlari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi. Har ikki tilda mazkur konseptlar insonning ruhiy qoniqishi, farovonligi, quvonchi va hayotdan mamnunligi kabi umumiy semantik komponentlarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, ularning mazmuniy tuzilishida milliy-madaniy xususiyatlar ham muhim o'rin tutadi.

Freym-semantik yondashuv asosida "happiness" va "baxt" konseptlarini o'rganish ularning ichki tarkibiy qismlarini, jumladan, hissiy holat, shaxsiy yutuq, oilaviy munosabatlar, ijtimoiy farovonlik, hayotiy maqsad va ma'naviy qadriyatlar bilan bog'liq mazmuniy freym-larni aniqlash imkonini beradi. Ingliz tilida "happiness" konsepti ko'pincha shaxsiy farovonlik, individual qoniqish va hayot sifatiga oid tasavvurlar bilan bog'liq holda namoyon bo'lsa, o'zbek tilidagi "baxt" konseptida oilaviy totuvlik, yaqinlar bilan munosabatlar, mehr-oqibat va ijtimoiy hamjihatlik kabi qadriyatlar ham muhim mazmuniy o'rin egallashi mumkin. Biroq bu xususiyatlar mutlaq farq sifatida emas, balki tillarning madaniy kontekstida namoyon bo'ladigan tendensiyalar sifatida talqin qilinishi lozim.

Tadqiqotning nazariy ahamiyati shundaki, freym-semantik tahlil konseptlarning umumiy va farqli jihatlarini tizimli ravishda ochib berish, ularning semantik komponentlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlash hamda til va tafakkur o'rtasidagi aloqalarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv qiyosiy tilshunoslik, lingvokulturologiya, kognitiv semantika va tarjimashunoslik sohalarida ham muhim ilmiy imkoniyatlar yaratadi.

Shuningdek, "happiness" va "baxt" konseptlarini tarjima qilishda ularning faqat lug'aviy ma'nosini emas, balki kontekstual mazmuni, madaniy assotsiatsiyalari va kommunikativ vazifasini ham hisobga olish zarur. Chunki ayrim vaziyatlarda ushbu birliklar o'zaro muqobil bo'lsa-da, ularning qo'llanish doirasi va mazmuniy urg'usi to'liq mos kelmasligi mumkin.

Umuman olganda, ingliz va o'zbek tillaridagi "happiness" va "baxt" konseptlarining freym-semantik tahlili insonning baxt haqidagi tasavvurlari universal mazmun bilan bir qatorda milliy-madaniy xususiyatlarni ham aks ettirishini asoslashga yordam beradi. Kelgusida ushbu konseptlarni badiiy matnlar, frazeologik birliklar, maqollar va zamonaviy nutq materiallari asosida empirik jihatdan o'rganish ularning semantik tuzilishi hamda madaniyatlararo o'xshashlik va tafovutlarini yanada chuqurroq yoritish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Askarovich, H. A., & Bobomurodovna, T. F. (2024). The relation of language and culture in the development of modality category. *Scientific Approach to the Modern Education System*, 3(30), 54–59.
- [2] Askarovich, H. A., & Bobomurodovna, T. F. (2025). Ingliz va o'zbek ertaklarida "istak" kategoriyasining tavsifi va talqini. *Theory and Analytical Aspects of Recent Research*, 3(33), 130–135.
- [3] Fillmore, C. J. (1982). Frame semantics. In: *Linguistics in the Morning Calm*. – Seoul: Hanshin Publishing Co., PP. 111–137.
- [4] Haydarov, A. A., & Navruzova, N. H. (2021). Stylistic features of intonation. *Scientific Reports of Bukhara State University*, 5(1), 18–29.
- [5] London, J. (1909). *Martin Eden*. – New York: Macmillan Publishing. – 380 p.
- [6] Qodiriy, A. (1994). *O'tgan kunlar*. – Toshkent: Yozuvchi nashriyoti. – 240 b.
- [7] Wierzbicka, A. (1999). *Emotions Across Languages and Cultures: Diversity and Universals*. – Cambridge: Cambridge University Press. – 350 p.
- [8] O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildlik. 1-jild. (2006). – Toshkent: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. – 680 b.